

15. Шестопалова Л. М. Теорія держави і права : [навч. посіб.] / Шестопалова Л. М. – К. : Прецедент, 2006. – 197 с.

Надійшла до редколегії 05.11.2013

ОНЫШКО О. В. РОЛЬ НАЛОГОВОГО РАССЛЕДОВАНИЯ В ПРАВОВОМ МЕХАНИЗМЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ НАЛОГОВЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ

Рассмотрены содержание и структура механизма правового регулирования как теоретико-практическая основа развития механизма регулирования налоговых правоотношений. Акцентировано внимание на необходимости формирования органического единства оперативно-розыскных, налогово-проверочных и уголовно-процессуальных действий в рамках налогового расследования для выявления и противодействия налоговым правонарушениям.

Ключевые слова: правовое воздействие, правовое регулирование, механизм правового регулирования, налоговые правоотношения, налоговое расследование, контрольно-проверочная деятельность, оперативно-розыскная деятельность.

ONYSHKO O. V. A ROLE OF TAX INVESTIGATION IN THE LEGAL MECHANISM OF ADJUSTING OF TAX LEGAL RELATIONSHIPS

The article deals with the essence and structure of the legal regulation as a theoretical and practical basis of the development of regulatory framework for the legal relationships in the sphere of taxation. Particular attention is focused on the necessity to form an organic unity of operational search, tax audit and criminal procedure in the framework of tax investigation for detection of and counteraction to the tax delinquencies. It is noted that the process of detection, suppression, solution and investigation of tax offenses and crimes is commonly referred to as «tax investigation». The article emphasizes certain separation of operational search in the sphere of taxation from the criminal procedure, which leads to the secondary role of operational search and its lack of focus on the support of the further stages of tax investigation. It is stressed that the conduct of operational search, tax audit and criminal procedure during the tax investigation with the regard to the principles of operational search, tax audit, criminal procedure, criminal and tax legislation benefits the common goal of transforming tax office into a service-based organization together with the reduction of tax evasion menace.

Keywords: legal influence, legal regulation, regulatory framework, tax legal relationships in the sphere, tax investigation, control and audit activity, operational search.

УДК 343.9

Д. І. ПЕРЕПЕЛИЦЯ,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНОГЕННИХ ЕЛЕМЕНТІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ЗМІСТУ ПРИЗОНІЗАЦІЇ

Досліджено окремі складові механізми прizonізації. За результатами тестування засуджених встановлено низку негативних проявів їх соціально-психологічної адаптації до умов позбавлення волі, що виражаються у таких криміногенних якостях, як підвищена тривожність, депресивність, агресивність, невротизація, патопсихотизація, зниження показників вегетативних тонусів. Акцентовано увагу на криміногенних аспектах проблем соціальної стратифікації та кримінально-субкультурної стигматизації засуджених. Визначено пріоритетні напрями організації протидії прizonізації.

Ключові слова: позбавлення волі, прizonізація, адаптація, стрес, депресивність, стигматизація, кримінальна субкультура.

Одним із суттєвих факторів зниження кримінологічної ефективності спеціальної превенції, зокрема із використанням кримінально-правових засобів впливу, є прizonізація. Останню можливо охарактеризувати як процес соціально-психологічної адаптації особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі (або утримується у слідчому ізоляторі), до

комплексу організаційно-управлінських, режимних, побутових, психологічних умов, що мають місце в установі виконання покарання, та який має своїм наслідком формування стійких негативних морально-психологічних рис особистості у зв'язку з дією на нього обмежень, обумовлених режимом і самим змістом покарання, насильства (фізичного, психічного,

психологічного, сексуального) з боку інших засуджених, заарештованих, а також елементів кримінальної субкультури.

Теоретичні й прикладні аспектам протидії призонізації висвітлені у працях В. Ф. Абрамкіна, Я. І. Гілінського, О. Б. Демківа, Т. А. Денисової, В. М. Дрьоміна, М. З. Федевича, І. В. Цемки та деяких інших науковців. Визнаючи достатньо високий науковий рівень існуючих напрацювань, слід все ж таки зауважити на відсутності сформованої системи знань про психологічний механізм призонізації, в основі якого перебувають специфічні адаптаційні процеси і явища, які мають криміногенне значення.

Мета статті полягає у наданні характеристики криміногенним елементам соціально-психологічної адаптації засуджених до позбавлення волі як змісту призонізації.

Слід зазначити, що адаптація до умов ізоляції і специфічного контингенту засуджених пов'язана з певними змінами у психологічних

станах, показниках фізичного та психічного здоров'я, що зумовлено ефектами звуження особистого психологічного простору, його інтерсуб'єктивізацією, режимними обмеженнями, стигматизацією тощо. З метою більш деталізованого описання вказаних процесів і явищ та формування чіткої картини криміногенних аспектів адаптації засуджених до позбавлення волі в контексті змісту призонізації, нами було проведено тестування 450 вперше засуджених чоловіків, що утримувались у виправній колонії середнього рівня безпеки. Методичною базою дослідження були тести «ТіД» («Тривожність і депресивність» – Ю. Л. Ханін), РНП («Рівень невротизації та психопатизації» – Є. Ф. Бажин, М. Б. Ласко), вегетативний опитувальник (тест вегетативного тону Є. М. Сандаровського), тест агресивності (опитувальник А. Басса – А. Даркі). Аналіз та узагальнення отриманих відповідей виявили такі кримінологічно значущі ознаки особистостей засуджених (див. таблицю).

Таблиця

Усереднені результати комплексного тестування 450 засуджених

Показники відповідних тестів	Середні значення M+m	Довірчий інтервал M+tm // M-tm
Тест ТіД		
Тривожність	-1,297±0,243	0,814-0,223
Депресія	-2,243±0,255	-2,418-3,519
Тест РНП		
Рівень невротизації	-4,765±1,806	0,381-6,493
Рівень психопатизації	-0,956±0,748	0,564-2,185
Шкала брехні	2,674±0,181	2,975-3,582
Вегетативний опитувальник		
Парасимпатичний тонус у % від максимального значення	31,231±0,712	32,520-29,452
Симпатичний тонус у % від максимального значення	30,988±0,821	32,644-29,114
Парасимпатичний тонус вищої нервової діяльності у % до ПСТ	42,134±1,158	41,215-38,335
Симпатичний тонус вищої нервової діяльності у % до СТ	36,967±1,202	38,112-33,161
Тест А. Басса – А. Даркі		
Загальна агресивність	14,334±0,201	13,518-12,311
Фізична агресія	4,567±0,143	5,062-3,989
Побічна агресія	3,915±0,104	3,216-3,017
Вербальна агресія	6,141±0,112	5,841-5,195
Ворожість	9,349±0,173	9,148-8,497
Роздратованість	4,023±0,118	4,712-4,301
Негативізм	1,987±0,107	2,761-2,312
Образа	5,356±0,084	4,511-4,028
Підозрілість	4,741±0,117	4,787-4,391
Почуття провини	5,076±0,122	6,192-5,701

Таким чином, для більшості вперше засуджених осіб характерним є:

- нестійке значення тривожності, що із врахуванням похибки межує з патологією;

- яскраво виражений депресивний стан, глибина якого майже вдвічі перевищує з негативним знаком мінімальний патологічний показник;

- рівні невротизації та патопсихотизації – проміжні між нормою та патологією. Однак враховуючи прийняте значення довірчого інтервалу $t = 2$, можна вважати, що ступінь брехні перевищує у тесті РНП допустимі межі, а тому результати слід оцінювати як в цілому патологічні. Тобто в наявності функціональні розлади нервової системи та / або психовегетативні синдроми. Це є прямим наслідком тривалого перебування у стресогенній обстановці та відповідними нейроендокринними порушеннями, властивими для хронічного стресового стану;

- усереднені показники як парасимпатичного, так і симпатичного вегетативних тонусів відповідають ступеню різкого порушення, що підтверджує висунену нами гіпотезу щодо дисбалансу у функціонуванні нервово-гуморальної та ендокринної систем у засуджених;

за всіма видами агресивності, а також почуттями образи та провини спостерігаються гіпертрофовані показники, особливо з урахуванням значень довірчого інтервалу. Такі показники органічно поєднуються з попередніми та засвідчують постійне перебування більшості засуджених у стані підвищеної готовності до агресивних дій, постійного очікування на агресивні дії щодо себе, а також суперечливі емоції у виді ідентифікації себе із жертвою ситуації та водночас звинувачення себе у такому положенні. Слушною в цьому контексті є думка Ю. М. Антоняна, який зазначає: «Насильство закладене в самій сутності місць позбавлення волі, оскільки до невеликого колективу на обмеженому фізичному просторі потрапляють найгірші у моральному плані одностатеві істоти» [1, с. 391]. І хоча в словах науковця і простежується певна упередженість у ставленні до засуджених (зокрема під час застосування категорій «найгірші» та «істоти»), вони в цілому не позбавлені обґрунтованості та підкреслюють специфіку психологічної атмосфери місць ув'язнення.

Аналіз наведених даних демонструє наявність потреби в отриманні психологічної допомоги переважною більшістю вперше засудженими особами. Саме ця категорія ув'язнених виявляється дуже вразливою до

призонізаційних факторів, пов'язаних з режимними обмеженнями, ізоляційними дистрессами, порушеннями особистого простору, екстеріоризацією психологічних контурів сфери приватності. Відсутність належної професійної допомоги психологів зумовлює прояви агресивності у міжособистісному спілкуванні у найбільш різних її формах. При цьому знання генези накопичення агресивного потенціалу вказаного джерела походження визначає концептуальні можливості щодо діагностики та втручання у процес акумулювання його у більш значних обсягах (в категоріях гідравлічної моделі агресії К. Лоренца) та водночас запобігання агресивно-насильницьким злочинам в місцях позбавлення волі і формуванню відповідних стійких рис особистості агресивно-насильницького злочинця.

У зв'язку з цим слід звернути увагу на результати експериментальних досліджень Л. О. Китаєва-Смика, який дійшов висновку про можливість виділення таких ступенів наростання агресивності: 1-й ступінь – тенденції, які повністю, виразно не актуалізуються у свідомості (усвідомлюються пізніше); 2-й ступінь – періодичні, несподівані для себе самого думки про можливість агресії; 3-й ступінь – постійні, стримувані думки про агресивні акти, що сприймаються суб'єктом як несерйозні; 4-й ступінь – періодична нездатність стримувати агресивні випадки проти партнерів по спілкуванню (суперечки, лайка і т. п.); 5-й ступінь – умисна підготовка до здійснення не критично оцінюваних суб'єктом, тобто таких, що видаються йому виправданими і потрібними, агресивних дій на адресу партнерів по ізоляції. У цих умовах, щоб уникнути дистресу скупченості, часто під час соціальної взаємодії посилюється опора «на себе». При цьому у свідомості окремої людини зростає значущість уявлення про власну автономність [2, с. 762–763].

Таким чином, агресія виступає відповіддю на скупченість та інші джерела утисків особистого, автономного простору ув'язненого. Така агресивність є ініціативною, інтровертивною, тобто суб'єкт сам схильний шукати у зовнішньому середовищі подразники, які здатні були б сприйняти на себе у виді реакції акт реалізації агресивного потенціалу. Конкретні характеристики подразника не мають принципового значення для механізму розгортання такої агресивної поведінки. Через це усталеність подібних станів й типів поведінки у життєдіяльності особи сприяє виникненню нових чи укорінення існуючих установок на вищому та

середньому рівнях спрямованості до генералізації лінії життя й використання в умовах повсякденності для задоволення найрізноманітніших потреб насильницького інструментарію, якщо не як єдино можливого, то цілком допустимого, прийняттого. Тобто мова йде про формування особистості агресивно-насильницького злочинця як наслідок призонізації.

В цьому ж напрямку можна зафіксувати ще одну небезпечну тенденцію, властиву для змісту призонізації, – соціально-психологічне відчуження засудженого, однак не від колективу ув'язнених, а від «іншого» суспільства – тієї його частини, яка знаходиться на волі. Як зазначає з цього приводу Я. І. Гілінський, пенітенціарні установи наряду з безробіттям, бездомністю, незайнятістю підлітків та молоді множать ряди «виключених» (exclusive) – основний соціальний резерв злочинності, п'янства, наркотизму, проституції, самогубств [3, с. 436]. Реакцією на відчуження є прийняття системи координат життєдіяльності злочинного співтовариства, квінтесенцією якої є кримінальна субкультура. З іншого боку над засудженим тяжіє особливий правовий статус, який знаходить свій прояв у відносинах з адміністрацією установи виконання покарань та в низці обмежень побутового характеру щодо кількості й частоти побачень, можливостей отримання посилок, особистого заробітку та його витрат на задоволення власних потреб тощо. В цих двох напрямках відбувається формування щонайменше двох специфічних нових для ув'язненого соціальних ролей. А, як відомо, кожна соціальна роль ґрунтується на діяльності суб'єкта у відповідності до очікувань з боку контрагентів (колективу, суспільства в цілому). Саме така діяльність щодо забезпечення відповідності правовому статусу засудженого (виконання специфічних обов'язків, сприйняття обмежень прав), а також соціальній ролі у колективі ув'язнених і становить предмет (зміст) призонізації. І якщо діяльність, спрямована на відображення правового статусу засудженого, у загальних рисах визначається режимними обмеженнями, внутрішнім розпорядком, психологічні особливості адаптації до яких описані нами вище, то сприйняття соціометрично позначеної нової ролі та її реалізація в поведінці з урахуванням нормативно-ціннісної основи кримінальної субкультури характеризується певною специфікою.

Як зазначає О. Б. Демків, закриті спільноти становлять своєрідний самодостатній соціальний всесвіт (самодостатній у тому сенсі, що за

відсутності чи низької інтенсивності контактів із зовнішнім світом відбувається пошук заміщувальних практик, цінностей та інститутів, які виконують необхідні для ізольованої спільноти функції). Так виникає тюремна субкультура [4, с. 155]. Одним з її невід'ємних елементів є система соціальних статусів. В роботах Т. О. Паршиної віділяється п'ять рівнів структурної моделі адаптації особистості, в тому числі й до нових соціальних ролей. I – адаптаційний потенціал особистості, який включає такі складові: біопластичний, біографічний, психічний, система особистісної регуляції; II – диспозиційна система – базові ситуації; III – соціально фіксовані установки – атитюди (когнітивні, афективні, поведінкові показники); IV – базові соціальні установки, що формуються у сфері діяльності, в якій особистість задовольняє потреби в активності; V – ціннісні орієнтації [5]. Таким чином, конфігурації конкретних кримінально-субкультурних соціальних статусів (ролей) залежать від особистісних якостей засудженого (адаптаційного потенціалу, спрямованості і т. п.), зокрема його кримінального стажу, відношення до праці, до взаємодії з персоналом установи покарань та інших правоохоронних органів, знання законів кримінальної субкультури тощо.

Назви та кількість вказаних статусів можуть варіюватися з огляду на місцевість розташування колонії, її контингент.

Однак, як засвідчує аналіз наукової літератури з проблем професійної злочинності, публіцистичних матеріалів, присвячених особливостям кримінальної субкультури, а також результати проведеного нами опитування 470 працівників колоній середнього та максимального рівня безпеки, а також слідчих ізоляторів Управління ДПіС України у Донецькій, Львівській, Харківській та Херсонській областях, можна вести мову про наявність декількох змістовно усталених ролей, які об'єднуються за трьома групами:

1) так звані «чорні» або «блатні». Ця група охоплює такі статуси, як «зłodії в законі», «авторитети», «фраєри» («козирні фраєри»). За класифікацією засуджених, прийнятих в установах виконання покарань, ці категорії осіб відносяться до засуджених з негативною спрямованістю: вони ухиляються від праці, від прибирання місць загального користування, характеризуються стійкими антисупільними установками. Таких осіб у виправних колоніях середнього рівня безпеки зазвичай не більше

10 % від всіх засуджених, а у колонії максимального рівня безпеки – 15–20 %;

2) «червоні» або «козли» – так званий актив за класифікацією персоналу установ виконання покарань – особи, які характеризуються підтриманням конструктивних зв'язків з персоналом колонії, приймають активну участь в організації самодіяльності, на виробництві; демонструють ініціативність у навчанні, бажання виправитися та претендувати на умовно-дострокове звільнення від подальшого відбування покарання. Частка таких осіб у виправних колоніях середнього рівня безпеки становить біля 40–50 % від всіх засуджених, а у колонії максимального рівня безпеки – 30–40 %. До числа членів актива іноді потрапляють засуджені, які порушили кримінально-субкультурні правила, звичаї та, побоюючись застосування щодо них неформальних санкцій з боку ув'язнених, приймають рішення про співробітництво з адміністрацією, персоналом установ виконання покарань;

3) «сірі» – так званий резерв або пасив за класифікацією персоналу установ виконання покарань – особи, які характеризуються нестійкими особистісними криміногенними рисами, не чітко вираженою антисоціальною спрямованістю; залучені до праці, ухиляються від прибирання місць загального користування. Частка таких осіб у виправних колоніях приблизно така ж, як і попередньої категорії, тобто «червоних». До них, зокрема, відносяться: а) «мужики» – відносно незалежна від осіб з числа «чорних» група засуджених, які, окрім зазначеного, ухиляються від підтримання добровільних та активних відносин з персоналом колонії та водночас визнають цінності та нормативи організації життєдіяльності згідно приписам кримінальної субкультури; б) «баклани» – особи, засуджені за насильницькі злочини, вчинені на побутовому ґрунті (хуліганство, кримінально каране насильство в сім'ї у виді тих чи інших тілесних ушкоджень тощо), та які не виявляють прагнення до виправлення.

Крім того, з числа «сірих» (або ріже – «червоних») добровільно або вимушено добровільно залучаються особи для забезпечення побутових потреб представників «чорних» – так звані «шістки», які можуть зберігати цей статус і поза місцями ув'язнення.

Окремою відносно ізольованою категорією осіб є «опущені» (або «ображені»). До них відносяться: а) пасивні добровільні гомосексуалісти; б) особи, до яких було застосовано акт насильницького мужолозтва за істотні порушення норм і звичаїв кримінальної субкультури,

зокрема за насильницькі статеві злочини та статеві злочини щодо неповнолітніх; в) особи, які засудженими були викриті у порушенні норм і звичаїв кримінальної субкультури та добровільно вирішили прийняти цей статус. В останньому випадку процедура прийняття означеної ролі виражається у добровільному переміщенні особистих речей в місця локації осіб з числа «ображених» у гуртожитках колонії або до санвузла у ПКТ СІЗО.

Як зазначає Є. І. Саприкін, «ображені» опиняються в умовах подвійної ізоляції: спочатку від них відмовляється суспільство, засуджуючи до позбавлення волі, а в подальшому і їх відповідне співтовариство. Вони покарані не лише ігноруванням, а й найбільш тяжкою роботою, неформальні правила забороняють спілкуватися з ними (навіть вступати в тактильний контакт. – *Д. П.*). У людей з цієї групи спостерігається яскраво виражена послаблена морально-вольова регуляція [6, с. 198]. На аналогічних характеристиках становища «опущених» наголошує й Ю. М. Антонян, вказуючи, що такі засуджені в силу особистісних якостей та статусу не в змозі без допомоги адміністрації установи виконання покарань покращити своє становище. Однак адміністрація не завжди є активною у запобіганні таким злочинам та наданні допомоги постраждалому. Тому режим принизливого становища «знехтуваних» не послабляється, і якщо в певний момент відкрито не принижують їх людську гідність, то роблять це в іншій формі: з ними не спілкуються, не дозволяють бачити, стояти поруч, приймати їжу за одним столом і т. д. Ця заборона на спілкування поширюється на всіх, контактувати вони можуть лише один з одним. Ображаючий статус закріплюється за певною особою на весь строк перебування в місцях позбавлення волі та навіть після відбуття покарання [1, с. 289]. Тобто така стигматизація є, по суті, довічною. І у разі кожного наступного потрапляння до місць ув'язнення такі особи в обов'язковому порядку, згідно з вимогами звичаїв кримінальної субкультури, мають повідомити іншим засудженим (утримуваним під вартою) про свій статус з метою запобігання контактів з ними з боку решти осіб (таке контактування може бути підставою для пониження у статусі аж до «опущення»). Невиконання цієї неформальної вимоги тягне за собою санкцію у виді застосування до відповідної особи фізичного насильства аж до вбивства (залежно від тривалості неповідомлення та кількості осіб, які за незнанням контактували з «опущеним»). Отже, для таких осіб адаптація до умов відбування

покарання протікає за найбільш несприятливим, вимушеним сценарієм, пов'язаним із постійною стресовою ситуацією та приниженням людської гідності.

З урахуванням викладеного, слід звернути увагу на те, що однією з особливостей адаптації до нових субкультурних соціальних ролей в контексті змісту призонізації є те, що вона може проходити не лише за волею суб'єкта, а й всупереч його волі, коли відбувається нав'язування відповідної соціальної ролі згідно з комбінацією його особистісних якостей, виду вчиненого злочину, кримінального стажу, злочинної спеціалізації, кваліфікації та деяких інших характеристик.

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що звуження особистого психологічного простору, трансформація його контурів з інтеріоризовано позначених на екстеріоризовані провокує патопсихічні та патохарактерологічні особистісні стани засудженого, для яких властиві фрустраційність та під-

вищена агресивність. При цьому хронічний характер адаптаційного стресу, який на нейрофізіологічному рівні ідентифікується зі станом захисту вітальних інтересів, а відтак і з дією захисної (інструментальної) агресії, призводить до виснаження організму, низької працездатності, яка зберігається і після звільнення з місць позбавлення волі. Також суттєвим компонентом механізму призонізації є кримінально-субкультурна стигматизація засудженого. Означені якості сприяють появі, загостренню криміногенних якостей особистості, провокують утвердження антисуспільних установок, а в окремих випадках – і кримінальну професіоналізацію засудженого. З огляду на це, протидія призонізації обов'язково має індивідуалізуватися до конкретних нейрофізіологічних, патопсихічних, психологічних характеристик ув'язнених, що є запорукою досягнення мети покарання у виді позбавлення волі та успішної протидії злочинності кримінально-правовими засобами взагалі.

Список використаних джерел

1. Антонян Ю. М. Криминология. Избранные лекции / Ю. М. Антонян. – М. : Логос, 2004. – 448 с.
2. Китаев-Смык Л. А. Психология стресса Психологическая антропология стресса / Л. А. Китаев-Смык. – М. : Академический Проект, 2009. – 943 с.
3. Гишинский Я. И. Призонизация по-русски / Я. И. Гишинский // Отечественные записки : Правосудие в России. – 2003. – № 2. – С. 434–441.
4. Демків О. Б. Призонізація свідомості молоді як девіантогенний чинник / О. Б. Демків, М. З. Федевич // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – Вип. 6. – 2012. – С. 153–163.
5. Паршина Т. О. Структурная модель социально-психологической адаптации человека / Т. О. Паршина // Социс. – 2008. – № 8. – С. 100–106.
6. Сапрыкин Е. И. Особенности психологии осужденных / Е. И. Сапрыкин // Проблемы правозащиты та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 3. – С. 193–198.

Надійшла до редколегії 01.11.2013

ПЕРЕПЕЛИЦА Д. И. ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМИНОГЕННЫХ ЭЛЕМЕНТОВ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ ОСУЖДЕННЫХ К ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ КАК СОДЕРЖАНИЯ ПРИЗОНИЗАЦИИ

Исследованы отдельные составляющие механизма призонизации. В результате тестирования осужденных установлен ряд негативных проявлений их социально-психологической адаптации к условиям лишения свободы, выражающихся в таких криминогенных качествах, как повышенная тревожность, депрессивность, агрессивность, невротизация, патопсихотизация, снижение показателей вегетативных тонусов. Акцентировано внимание на криминогенных аспектах проблем социальной стратификации и криминально-субкультурной стигматизации осужденных. Определены приоритетные направления организации противодействия призонизации.

Ключевые слова: лишение свободы, призонизация, адаптация, стресс, депрессивность, стигматизация, криминальная субкультура.

PEREPELITSA D. I. CHARACTERISTICS OF CRIMINOGENIC ELEMENTS OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF CONVICTED PERSONS TO IMPRISONMENT AS THE CONTENT OF PRISONING

The article is devoted to the research of some components of the prisoning mechanism. According to the results of testing convicted persons, a number of negative effects of social and psychological adjustment to the conditions of imprisonment was found out. It is expressed in such criminogenic qualities as increased anxiety, depression, aggression, neuroticism, decline in autonomic tone. It is proved that prisoners' aggression is a kind of response to overcrowding and other sources of

harassment of personal, autonomous space of a convicted person. Attention is focused on criminogenic aspects of the social and psychological alienation, social stratification and criminal stigmatization of prisoners. It is established that the reaction to the alienation is adoption of the coordinate system of a criminal association's life, perception of particular subculture social role by a convicted person. Basing on the survey of colonies' employees and investigators of detention centers, three objective categories among the latter were set. They are «blacks», «reds» and «grays» Each of the categories is differentiated according to the functional principle of placing prisoners into social structure of convicted persons. A separate, relatively isolated category of individuals is "degraded", which includes passive voluntary homosexuals; persons, who were forcibly raped for significant violations of criminal subculture's norms and customs, particularly for violent sex crimes and sexual crimes against minors; persons who were caught on violating criminal subculture's norms and customs and voluntarily resolved to accept this status. It is proved that one of the features of adapting new subcultural social roles in the context of prisoning content is the fact that it can be not only by the will of the subject, but also against the will, when there is the imposition of appropriate social role according to the combination of his personal qualities, type of committed crime, criminal record, criminal specialization, qualification and some other characteristics. Priority directions of prisoning counteraction are defined.

Keywords: imprisonment, prisoning, adaptation, stress, stigmatization, criminal subculture.

УДК 343.98

Р. Л. СТЕПАНЮК,

доктор юридичних наук, доцент,

начальник кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії

факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства

Харківського національного університету внутрішніх справ

СИТУАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ МЕТОДИК РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Здійснено аналіз наукових підходів щодо визначення поняття типової слідчої ситуації. Запропоновано її авторське визначення. Наведено основні інформаційні компоненти, що можуть бути застосовані для типізації слідчих ситуацій під час формування окремих методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. Окреслено можливі типові слідчі ситуації, що можуть бути виокремлені на початковому та наступному етапах розслідування зазначених злочинів.

Ключові слова: криміналістична методика, слідча ситуація, типова слідча ситуація, бюджетна сфера, злочини в бюджетній сфері.

Розслідування злочинів завжди відбувається в конкретних умовах часу, місця, інших обставин, характеризується певною системою взаємовідносин між учасниками та багатьма іншими факторами. Досить давно відмічено залежність між поведінкою суб'єкта певної діяльності й обставинами, що склались на відповідний момент, тобто ситуацією цієї діяльності. Оскільки раціональний вибір тактики розслідування як способу поведінки слідчого залежить від конкретної ситуації, то і формування якісних криміналістичних рекомендацій має будуватись із урахуванням ситуаційного підходу.

Однією з найбільш поширених і проблемних для розслідування категорій економічних злочинів залишаються посягання (викрадення, службові зловживання, інші порушення бю-

джетного законодавства), пов'язані з бюджетними коштами, іншим державним і комунальним майном. В умовах кризових явищ в економіці України масштабність таких злочинів, без сумніву, є фактором, що вкрай негативно впливає на соціально-економічний розвиток нашої держави. Тому протидія зазначеним деліктам є пріоритетним завданням діяльності правоохоронних органів, а формування ефективних методико-криміналістичних рекомендацій з розслідування злочинів у бюджетній сфері – важливою науковою проблемою.

Криміналістичне вчення про слідчі ситуації можна віднести до числа найбільш глибоко досліджених як з теоретичного, так і практичного боків (Р. С. Белкін, Т. С. Волчецька, В. К. Гавло, І. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкін, В. О. Образцов,